

TURK XOQONLIGI HAQIDA

Parvez Qudratillayev Kamol o'g'li

*O'zbekiston Milliy Universteti tarix fakulteti mamlakatlar va mintaqalar
yo'nalishi ikkinchi kurs talabasi.*

Parvez Kudratillayev Kamol ogli

*A second-year student of the direction of countries and regions of the History
Faculty of the National Universtet of Uzbekistan.*

Annotatsiya: Turk xoqonligi, eng qadimiy va mashhur o'rta asr imperiyalaridan biri bo'lib, uning tarixiy merosi butun dunyo madaniyati va siyosatiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu imperiyaning kelib chiqishi, rivojlanishi va qulashining tarixiy jarayonlari juda murakkab bo'lib, bir qator siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy omillar bilan bog'liqdir. Ushbu maqolada Turk xoqonligi haqida batafsil ma'lumot beramiz, uning shakllanishi, tarixi, boshqaruv tizimi, madaniyati, iqtisodiyoti va xarakterli xususiyatlari haqida so'z yuritamiz.

Kalit so'zlar: Turk xoqonligi, tarix, madaniyat, imperiya, Osiyo, qabila.

ABOUT TURKISH KHAGANATE

Annotation: Turkish Khaganate, one of the most ancient and famous medieval empires, whose historical heritage has had a great influence on the culture and politics of the whole world. The historical processes of origin, development and collapse of this empire are very complex and are associated with a number of political, social and economic factors. In this article we will tell in detail about the Turkish Khaganate, talk about its formation, history, management system, culture, economy and characteristic features.

Keywords: Turkish Khaganate, history, culture, empire, Asia, tribe.

Turk xoqonligi Tarixi

Turk xoqonligi o'rta asrlarda Turklarning qadimiy davlatlaridan biri sifatida shakllangan. Uning tarixiy manbalari, arxeologik topilmalar va qadimgi yozma

manbalar orqali yoritilgan bo‘lib, bu davrning tarixiy ahamiyatini yaxshiroq tushunishga yordam beradi.

Turklarning dastlabki tarixi

Turklar, asosan, Markaziy Osiyo hududida yashagan qadimiy qabila va xalqlardan biridir. Turklar haqida eng dastlabki ma‘lumotlar miloddan avvalgi davrga oid manbalardan kelib chiqadi. Ular, asosan, turli qabilalar va urug‘lardan iborat bo‘lib, o‘zlarining hayot tarzini ko‘plab nomadizmga asoslagan. Dastlabki Turk qabilalari, tatarlar, kichik Turklarning alohida guruhlari shaklida tashkil topgan.

Turk xoqonligi shakllanishi

Turk xoqonligi – bu milodiy VI asrda Markaziy Osiyoda tashkil topgan davlat bo‘lib, uning markazi qadimgi Turkiston hududida joylashgan edi. Uning asoschisi va ilk xoqoni Bumin qo‘rqon hisoblanadi. Bumin qo‘rqon o‘zining muddatli kurashlari va diplomatik faoliyati orqali Turk xoqonligini yaratishda muhim rol o‘ynagan. Keyinchalik, Turk xoqonligi o‘zining kengayishi va mustahkamlanishida katta muvaffaqiyatlarga erishgan.

Turk xoqonligi tarixi va uning rivojlanishi

Turk xoqonligi, dastlab, Markaziy Osiyoda, so‘ngra Sharqiy Turkiston va Xitoyning g‘arbiy hududlariga qadar kengaygan. Bu davrning siyosiy xususiyatlarini yoritishda turklarning o‘ziga xos madaniyati va harbiy strategiyasi katta ahamiyatga ega edi. Turk xoqonligi o‘zining mustahkam siyosiy tizimi, kuchli armiyasi va rivojlangan iqtisodiyoti bilan tarixda yuksalgan.

Turk xoqonligi boshqaruv tizimi

Turk xoqonligida boshqaruv tizimi monarxik bo‘lib, xoqon hukmronlikni amalga oshirgan. Xoqon – Turk xoqonligi davlatining oliy rahbari, eng yuqori hokimiyatga ega bo‘lgan shaxs edi. Xoqonning hokimiyati davlatning ichki va tashqi siyosatini belgilovchi asosiy omil edi. Xoqonni tanlash yoki taxtga ko‘tarish jarayoni odatda elatlar orasida tuzilgan ittifoqlar va kelishuvlar asosida amalga oshirilgan.

Harbiy tizim va elatlararo munosabatlar

Turk xoqonligi kuchli harbiy tizimga ega bo'lgan. Armiyani tashkil etishda ko'plab Turk elatlari o'rtasida ittifoqlar va aloqalar muhim rol o'ynagan. Armiyaning tarkibida yurituvchi qo'shinlar, otliq va piyoda askarlar, shuningdek, maxsus birliklar mavjud edi. Boshqa Turk elatlar bilan bo'lgan ittifoqlar, ko'p hollarda diplomatik va harbiy jihatdan o'zaro manfaatlar asosida shakllangan.

Adliya va soliq tizimi

Turk xoqonligida adliya tizimi ham yaxshi rivojlangan edi. Hukumat tomonidan qo'llanilgan qonunlar, asosan, urf-odatlariga va qadimiy an'analarga asoslanar edi. Soliq tizimi esa iqtisodiy barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynagan. Turk xoqonligi aholisi uchun soliq to'lash, shuningdek, davlatning qo'llab-quvvatlovini olish uchun majburiyat bo'lib xizmat qilgan.

Turk xoqonligi madaniyati

Turk xoqonligi madaniyati, uning siyosiy va harbiy muvaffaqiyatlari kabi, o'zining xilma-xilligi va boyligi bilan ajralib turadi. Madaniy faoliyatlar, asosan, adabiyot, san'at, musiqiy ijod va me'morchilik sohalarida o'z aksini topgan. Bu davrning eng mashhur asarlaridan biri – qadimiy Turklarning yozma yodgorliklari va shaxsiyatlarining hayotiga oid tarixiy manbalar hisoblanadi.

Adabiyot

Turk xoqonligi davrida adabiyot katta rivojlanish jarayonini boshdan kechirdi. Turk yozuvchilari va shoirlari o'zlarining asarlarini asosan og'zaki an'analar va mustahkam xotira asosida yaratgan. Turk adabiyoti, ayniqsa, epik asarlar va dostonlar bilan boyidi. Ular, ko'pincha, Turklarning urushlaridagi g'alabalar va yutuqlari, elatlararo kurashlar va siyosiy xususiyatlar haqida hikoya qilgan.

San'at va me'morchilik

Turk xoqonligi madaniyatida san'at va me'morchilik ham alohida o'rin tutgan. O'sha davrda qurilgan inshootlar, asosan, diniy va siyosiy maqsadlarda foydalanilgan. Me'morlik uslubi esa Turklarning qadimiy an'alarini aks ettirgan.

Shuningdek, rang-barang va o'ziga xos san'at asarlari, zargarlik buyumlari va keramika ishlanmalari turk madaniyatining o'ziga xosligini namoyish etgan.

Musiq va folklore

Turk xoqonligi madaniyatida musiqa va folklor ham muhim ahamiyatga ega edi. Musiqa, ko'pincha, elatlararo aloqalar va diniy marosimlar bilan bog'liq bo'lgan. Turklarning folklor san'ati, shu jumladan, raqslar, kuylash va boshqa an'anaviy san'at shakllari, ularning ijtimoiy hayoti va madaniy qadriyatlarini aks ettirgan.

Turk xoqonligi iqtisodiyoti

Qishloq xo'jaligi va savdo

Turk xoqonligi iqtisodiyoti asosan qishloq xo'jaligi va savdo bilan shug'ullangan. Turklar, asosan, chorvachilik va dehqonchilik bilan bog'liq faoliyatlarni olib borgan. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari, jumladan, bug'doy, arpa va paxta ishlab chiqarishlari hamda chorvachilikka oid mahsulotlar, Turk xoqonligi iqtisodiy tizimining asosini tashkil etgan. Shuningdek, Turk xoqonligi savdosi o'rta asrlar davrida Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq o'rtasida bo'lib, ulkan savdo yo'llarida markaziy nuqta bo'lib xizmat qilgan.

Pul va moliyaviy tizim

Turk xoqonligi davrida pullik tizim ham rivojlanib, davlat ichki va tashqi savdosini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan valyutalarni joriy etgan. Zargarlik va ko'plab boshqa kasb sohalari ham rivojlangan edi. Davlat tomonidan chiqarilgan tangalar, iqtisodiy faoliyatlarning muhim vositasi bo'lib xizmat qilgan.

Turk xoqonligi va uning merosi

Turk xoqonligi o'zining ulkan tarixiy merosi bilan butun dunyoga ta'sir ko'rsatgan. Uning siyosiy va madaniy yutuqlari, xususan, o'zbek xalqining tarixiy taraqqiyoti va qadriyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. Turk xoqonligi davridan qolgan yodgorliklar va ma'lumotlar, nafaqat Markaziy Osiyo, balki butun dunyo tarixining muhim qismini tashkil etadi. Bu davrni o'rganish, bugungi kunda ham ko'plab ilmiy tadqiqotlar va tarixiy izlanishlar uchun katta ahamiyatga ega.

Xulosa

Turk xoqonligi oʻrta asrlarning eng muhim siyosiy va madaniy strukturalaridan biri boʻlib, uning taʼsiri nafaqat Turk xalqlari, balki butun dunyo tarixiga sezilarli darajada taʼsir koʻrsatgan. Uning tarixi, boshqaruv tizimi, madaniyati va iqtisodiyoti bizga qadimiy Turk xalqlarining murakkab va boy hayotini yoritishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davitov, A.V. — "Istoriya Turtsii i Turkmenistana" (1937 yil).
2. Yusuf Togan, E. — "Türk İslam Medeniyetinde Xukuk ve Devlet" (1969 yil).
3. Murat Belge — "Türkler ve Devlet" (1984 yil).
4. Nicolai P. P. — "The History of the Turkic Peoples in the Pre-Islamic Period" (1993 yil).